

УДК 343.85

T. Denysova

**ALTERNATIVE SANCTIONS AND THE PROBLEMS
OF THEIR COMMUNITY PERCEPTION
AND IMPLEMENTATION IN UKRAINE**

Т.А. Денисова,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
професор кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Академія Державної пенітенціарної служби України*

**АЛЬТЕРНАТИВНІ САНКЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ
СПРИЙНЯТТЯ СУСПІЛЬСТВОМ І ВТІЛЕННЯ
В УКРАЇНІ**

Актуальність теми дослідження. Попри усі негаразди, що відбуваються в Україні, суспільство занепокоєне зростанням суспільно небезпечних діянь і це підштовхує до серйозних пошуків протидії злочинності, особливо на фоні процесів глобалізації. Як відомо, саме з другої половини ХХ ст. злочинність набула характеру гострої соціальної проблеми, що призвело до посилення покарання та більш жорсткого підходу до осіб, які вчинили злочин (вибір виду покарання зводився переважно до позбавлення волі на певний строк, строк обирався від п'яти і вище років). Застосування покарання є захистом суспільства від протиправних дій особи, яка вчинила злочин. Але, як слушно зазначив Нільс Крісті, покарання слід розглядати як відображення наших уявлень, нашої системи цінностей. Ступінь і спосіб покарання є дзеркалом, в якому відображені стандарти, що панують у суспільстві [1, с. 194]. Дж. Рейман у своїй книзі про застосування покарання американською юстицією зазначає, що несправедливість, яка здійснюється стосовно людей в ім'я кримінальної юстиції, є найтяжчим злом [2, с. 24].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аксиоматичним можна вважати вислів, що, караючи злочинця, суспільство не повинно переходити певні межі, щоби не покарати в подальшому себе і не стати заручником криміналізації окремого регіону чи держави. Як зазначають провідні вітчизняні науковці,

нинішній стан криміногенної ситуації в державі значною мірою пояснюється прорахунками в системі запобігання злочинам, обмеженні можливостей застосування альтернативних позбавленню волі видів покарань, низькою ефективністю функціонування системи органів виконання покарань, відсутністю належних умов утримання засуджених і приведенні їх у відповідність світовим стандартам тощо. Не викликає сумнівів те, що підвищення ефективності цієї діяльності потребує концептуального осмислення багатьох важливих проблем правової політики держави, надійного правового захисту кожної особи, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, в тому числі і тих осіб, які перебувають в місцях позбавлення волі.

Метою статті є дослідження можливостей широкого запровадження альтернативних санкцій у судову практику з одночасним роз'ясненням необхідності їх позитивного сприйняття суспільством.

Основні результати дослідження. Пріоритетним напрямком державної політики сьогодення повинно стати запобігання злочинності в Україні, для чого суспільство має застосовувати всілякі засоби і сили, щоби не допустити порушень кримінального закону, утримати своїх членів від вчинення протиправних дій і стимулювати їх законослухняну поведінку. Найбільш вагомими кроками можуть бути: вибір суспільно небезпечних діянь, які підпадали б під ознаки складу тих чи інших злочинів, за які призначається кримінальне покарання; вибір найбільш оптимально побудованих санкцій, які б відповідали ступеню суспільної небезпеки вчиненого злочину й особистості злочинця; застосування принципу економії репресії і подальше впровадження санкцій, не пов'язаних з позбавленням волі; розробка запобіжних заходів як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях з метою захисту суспільства від злочинних посягань. Загалом, захисна функція є однією з основних функцій покарання. За своєю характеристикою захисна функція, окрім державного примусу у вигляді кари, повинна виконувати загальну й спеціальну превенцію. Ця функція кримінального покарання виникла з появою кримінально-правових заборон, оскільки поряд із застосуванням кари до винного, законодавець створював низку запобіжних заходів, метою яких стала загальна та індивідуальна превенція, що повинна корегувати поведінку особи, відвернути її від негативної спрямованості й не допустити вчинення злочину.

1. Врахування загальних засад призначення покарання. Визначаючи розмір і вид покарання, необхідно враховувати не тільки санкцію відповідної статті, а й керуватися іншими загальними засадами призначення покарання: брати до уваги ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного, обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання тощо. Головною повинна стати теза про те, що особі, яка вчинила злочин, має бути призначене таке покарання, яке б було необхідним і достатнім для її виправлення та запобігання новим злочинам. Ми повинні пам'ятати, що надмірна караність може призвести лише до збільшення рецидиву, посилення агресії, жорстокості та криміналізації суспільства, а тому цілком очевидним є правильність відмови від смертної кари та застосування, як виняток, позбавлення волі на певний строк і довідного позбавлення волі. Крім цього, необхідно передбачити, що позбавлення волі на

певний строк (особливо вищий за п'ять років) треба призначати лише за найбільш тяжкі злочини: умисне вбивство, бандитизм, терористичний акт, зґвалтування малолітньої особи тощо.

Не можна оминати й того, що фінансування КВС щороку відбувається не на 100%, а держава неспроможна забезпечити достойне утримання такої системи, навіть шляхом її реорганізація і скорочення. Відтак варто запроваджувати іноземний досвід щодо розширення альтернативних санкцій і запровадження превентивних й профілактичних заходів [3; 4; 5]. Адже, як слушно зазначали Р. Гарофало [6] та Ч. Беккарія [7], метою покарання є утримання людей від вчинення злочину, а не соціальна помста. Для запобігання злочинам закони повинні бути прийнятними, м'якими й адекватними.

2. *Логіка та алогічність.* За вищевказаного логічним є широкомасштабне втілення пробації, про що постійно йде мова. З цих напрямків є багато позитивного досвіду іноземних країн, зокрема, Канади, Німеччини, Фінляндії, Швеції та ін., який вказує на пріоритети діяльності держави і суспільства у сфері протидії злочинності та застосуванні альтернативних покарань. Наприклад, автору статті довелося спостерігати дієве втілення альтернатив і спілкуватися із засудженими, які працювали в канадських хоспісах санітарями. Надаючи допомогу безнадійно онкохворим, засуджені не тільки співчували їм, а й переосмислювали своє життя, прагнули позбутись негативних звичок, вчилися не плямувати себе вчиненням злочинів, позбувалися жорстокості, агресії.

Постає питання, чому ж наше суспільство сприймає альтернативні санкції не як «альтернативу», а як можливість злочинцю уникнути покарання? Більш того, інтерпретація політичних, економічних і соціальних проблем через призму поняття безпеки суспільства є адекватним засіб їх вирішення силовим методом нейтралізації, усунення чи жорсткого покарання. Цілком очевидно, що безнадійність, бідність, роздратованість, а іноді й ненависть, активна «пропаганда» через засоби масової інформації й поширення думки про зростання кількості злочинів, особливо тяжких, зухвалих, жорстоких, викликає страх перед злочинністю у переважної більшості населення, спонукає приймати більш жорсткі заходи реагування. Покарання вважається тим краще, чим більш воно вміщує обмежень і страждань. Карально-репресивні органи за підтримки засобів масової інформації, піар-кампаній продовжують лякати суспільство зростанням корупції, тероризму, організованої злочинності, вбивствами тощо. Саме тому зміна пріоритетів: від жорстокості покарання за злочин, що уже відбувся, до широкої профілактичної діяльності, яка включатиме усунення причин і умов вчинення злочину, підняття рівня моральності і правової культури, сміливе використання альтернативних покарань, сприймається суспільством як примара. Більш того, у більшості випадків така позиція стає домінуючою у населення.

3. *Досвід цивілізованих країн.* Політика нульової терпимості стає все більш популярною в західних країнах. У більшості західноєвропейських країн з середини 90-х років XX ст. поступово скорочується значна кількість засуджених до позбавлення волі за рахунок декриміналізації окремих діянь і засто-

сування альтернативних видів покарань. Так, наприклад, Фінляндія цілеспрямовано скоротила кількість ув'язнених за п'ятдесят років на 70% (із 180 до 60 осіб на 100 тис. населення), Данія, Швеція і Норвегія зберегли постійну кількість тюремного населення в межах 60-70 осіб на 100 тис. населення. Аналіз західної практики застосування покарання показує, що на сьогодні позбавлення волі оцінюється більшістю країн як тяжкий вид покарання, який треба застосовувати нарівні з довічним позбавленням волі тільки як виняток. Суспільство не повинно обманювати себе тим, що позбавлення волі виправляє злочинця, особливо з урахуванням на ту кримінально-виконавчу систему, яка існує в Україні. Вибір покарання повинен стати предметом ретельного обговорення на судовому засіданні, а, призначаючи покарання у виді позбавлення волі на певний строк чи довічного позбавлення волі, суд повинен довести неминучість його застосування, особливо у випадках призначення покарання на строк більш п'яти років. Політика держави повинна бути спрямована на переконання суспільства у недоцільності і шкідливості існуючих нині підходів. Необхідно роз'яснювати спроможність виконувати інші, альтернативні види покарань, що зменшить імовірність кримінального взаємозараження, а також розповсюджувати досвід цивілізованих країн.

4. Пошуки виходу. Цілком очевидно, що скорочення злочинності можливо досягти без збільшення застосування кримінальних репресій. Незважаючи на сучасне ускладнення кримінологічної ситуації у суспільстві, необхідно переборювати репресивну свідомість населення, розвінчувати міфи про все-сильність тюремного ув'язнення. Якщо це потрібно, необхідно ще раз переглянути перелік діянь, що визнаються злочинами і, якщо це можливо, перенести їх у площину адміністративних чи цивільно-правових відносин.

Однак чи доцільно прискорити таке впровадження, тим більше, що фінансові питання знов постають перед системою виконання покарань? Якщо впровадження пробації буде провальним, як долати зневіру людей у справедливість? Чи достатньо фахівців, які спроможні виконати завдання держави? Ці та інші питання можна нанизувати одне на одне, проте, як вбачається, важливим є пошук шляхів подолання проблем, а не їх створення.

Якось мені довелося спостерігати, як відомий науковець порівнювала існуючі проблеми у судовій системі з декомпресійною хворобою. Дозволю повторити її алегорію, але застосувавши її щодо кримінально-виконавчої системи України.

Уявимо собі, що існуюча кримінально-виконавча система – це понівечений підводний човен, глибоко занурений у мул, а його екіпаж повинен для спасіння винирнути з глибини та переміститись на корабель (алегорія, що спадає на думку через ліквідацію ДПтС України). Усім відома кесонна (декомпресійна) хвороба, що виникає, якщо підводник починає спливати занадто швидко: бульбашки азоту не встигають досягати легенів і виходити з організму назовні, а відтак, кров підводника «закипає» і руйнує стінки клітин і кровоносних судин. При важкій формі декомпресійна хвороба може призвести до паралічу або смерті. Коли процес спливання проходить повільно, то парціальний тиск азоту в складі дихальної суміші також зменшується повільно-

но щодо дихання підводника. Як зазначають медичні працівники, мікропухирці азоту з крові починають вивільнятися і разом з потоком крові рухатися в серці, а звідти вже в легені, де вони, знову ж таки, через стінки альвеол виходять назовні при видиху [8].

Таким чином, важливим є виважений, стабільно-поступовий шлях впровадження застосування пробації у її новому вимірі. Це передбачає передусім наявність талановитих організаторів, фахівців-управлінців, професіоналів-виконавців, а також підкріплення надійним фінансуванням. По-друге, перегляд законодавства й практики його застосування в частині призначення та виконання окремих видів покарань, насамперед штрафу (як основного, так і додаткового покарання), громадських робіт тощо. Наприклад, усунення прогалин в діяльності органів виконання покарань і місцевого самоврядування щодо застосування громадських робіт. Характер цих робіт може бути різним: як таким, що враховує професійні навички засудженого, так і таким, що є некваліфікованим і трудомістким. Такими роботами можуть бути: прибирання вулиць, сміття, благоустрій населених пунктів, ремонт доріг, комунікацій, споруд, вантажно-розвантажувальні роботи, догляд за хворими тощо. Звичайно, такої праці в кожному населеному пункті є достатньо і особи, які її виконують, діють на користь і собі, і суспільству, оскільки не відволікаючись від звичних умов життя можуть змінювати себе. По-третє, створення й втілення пробаційних програм вимагає підготовки у ВНЗ відповідної кількості фахівців. По-четверте, необхідні заходи, що супроводжуватимуть умовно-дострокове звільнення, заміну покарання більш м'яким, умовне звільнення тощо.

Висновки. Суспільство повинно зрозуміти, що превентивні заходи, засновані лише на жорстких покараннях, жодного разу не призводили до позитивних результатів. Лише на певний час вони можуть призупинити злочинність, сплеск якої у подальшому є неминучим. Необхідно змінювати традиції, вчитися проявляти терпимість, визнавати, що засуджені – такі ж люди, як і ми, вони мають усі конституційні права і повинні бути захищені в тій мірі, яку має кожен громадянин держави.

Необхідно піднімати правову культуру і моральність, адже це дозволить не тільки вільно жити в демократичній державі, а й скласти громадську думку про те, що є суспільно небезпечним діянням і які заходи треба застосовувати до винних осіб.

Сучасне суспільство має необмежене коло проступків і правопорушень, які за певних обставин можна розглядати як злочинні. До того ж кожна країна має свої підходи як до діянь, що вважаються злочинними, так і до видів покарань, від профілактики до тюремного ув'язнення. Орієнтація реформ незалежної України на розбудову демократичного суспільства і правової держави надає можливість принципово по-іншому визначитись з уявленнями про «свободу» та «покарання», а тому є всі передумови для зменшення кола злочинних діянь, застосування позбавлення волі як виключного виду покарання. Адже українська історія пам'ятає жахливі вироки «трійок» без суду і слідства, функціонування виправно-трудових таборів для засуджених до позбавлення волі, які були засновані на кримінальних репресіях і в прямому та переносному

смісли ламали стійкість людини, буквально за кілька років або «перековували» її, або знищували.

З жахом людство переглядає наслідки голодомору та репресій і повинно прагнути ніколи не повторювати своїх помилок. Це ставить завдання проводити принципово нову політику у сфері застосування кримінальних покарань, особливо альтернативних позбавленню волі, а саме: при їх призначенні, виконанні та відбуванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Кристи Н.* Борьба с преступностью как индустрия. Вперед, к Гулагу западного образца. /Пер. с англ. А. Петрова, В. Пророковой. Предисл. Я. Гилинского. – Москва: РОО «Центр содействия реформе уголовного правосудия», 2001. – 224 с.
2. *Reiman G.* Rich Get Richer and The Poor Get in Prison. – N.-Y., 1979. – P. VII. – P. 22–27.
3. *Bank L.* Delinquency Prevention through Training Parents in Family Management / L. Bank, G. Patterson // The Behavior Analyst. – 1987. – № 10. – P. 75–82.
4. *Feinderg J.* Doing and Deserving / J. Feinderg. – Princeton, N.J. : Princeton University Press, 1970. – 970 p.
5. United Nations Secretariat : “Alternatives to Imprisonment”. International Review of Criminal Policy. – No. 36. – 1980. – P. 9–12.
6. *Garofalo R.* Criminologia / R. Garofalo. – Torino : Moriani, 1891. – 270 p.
7. *Беккариа Ч.* О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа. – М. : Стелс, 1995. – 302 с.
8. *Мисюк Н.С., Гурленя А.М., Дронин М.С.* Неотложная помощь в нейрохирургии. – Москва: Медицина, 1990. – 100 с.

REFERENCES

1. *Kristi N.* Bor'ba s prestupnost'ju kak industrija. Vpered, k Gulagu zapadnogo obrazca. /Per. s angl. A. Petrova, V. Prorokovoj. Predisl. Ja. Gilinskogo. – Moskva: ROO «Centr sodejstvija reforme ugovnogo pravosudija», 2001. – 224 s.
2. *Reiman G.* Rich Get Richer and The Poor Get in Prison. – N.-Y., 1979. – P. VII. – P. 22–27.
3. *Bank L.* Delinquency Prevention through Training Parents in Family Management / L. Bank, G. Patterson // The Behavior Analyst. – 1987. – № 10. – P. 75–82.
4. *Feinderg J.* Doing and Deserving / J. Feinderg. – Princeton, N.J. : Princeton University Press, 1970. – 970 p.
5. United Nations Secretariat : “Alternatives to Imprisonment”. International Review of Criminal Policy. – No. 36. – 1980. – P. 9–12.
6. *Garofalo R.* Criminologia / R. Garofalo. – Torino : Moriani, 1891. – 270 p.
7. *Bekkaria Ch.* O prestuplenijah i nakazanih / Ch. Bekkaria. – M. : Stels, 1995. – 302 s.
8. *Misjuk N.S., Gurlenja A.M., Dronin M.S.* Neotlozhnaja pomoshh' v nejrohirurgii. – Moskva: Medicina, 1990. – 100 s.

Денисова Т.А. Альтернативні санкції та проблеми їх сприйняття суспільством і втілення в Україні

У статті розглядаються можливості широкого запровадження альтернативних санкцій. Висвітлюється позитивний досвід іноземних країн, зокрема Канади, Німеччини, Фінляндії, Швеції, з втілення пробації. Підкреслюється, що політика держави повинна бути спрямована на переконання суспільства у недоцільності і шкідливості існуючих нині підходів. Зазначається необхідність роз'яснення спроможності виконувати інші, альтернативні види покарань, що зменшить імовірність кримінального зараження суспільства. Акцентується увага на доцільності запровадження досвіду цивілізованих країн.

Ключові слова: альтернативні санкції, держава, суспільство, злочин, покарання, політика.

Денисова Т.А. Альтернативные санкции и проблемы их восприятия обществом и внедрения в Украине

В статье рассматриваются возможности широкого внедрения альтернативных санкций. Освещается положительный опыт зарубежных стран, в частности Канады, Германии, Финляндии, Швеции, по внедрению пробации. Приводятся аргументы в пользу того, что политика государства должна быть направлена на убеждение общества в нецелесообразности и вредности существующих ныне подходов к наказанию. Отмечается необходимость разъяснения способности применять другие, альтернативные виды наказаний. Этот путь уменьшит вероятность уголовного заражения общества и государства. Акцентируется внимание на целесообразности распространения опыта цивилизованных стран в части применения альтернативных санкций.

Ключевые слова: альтернативные санкции, государство, общество, преступление, наказание, политика.

Denysova T. Alternative Sanctions and the Problems of Their Community Perception and Implementation in Ukraine

The possibilities of the widespread introduction of alternative sanctions in judicial practice are researched. The positive experience of foreign countries, in particular, Canada, Germany, Finland, and Sweden, in the sphere of implementation of probation is demonstrated. Arguments in favor of government policy aimed at the convincing society of inappropriate and harmful influence of currently existing approaches to punishment are stated. The necessity of clarifying the ability to use other, alternative forms of punishment is proved. This way will reduce the likelihood of criminal contamination of the society and the state. The attention is focused on the feasibility of extending the experience of the civilized countries in the application of alternative sanctions.

Key words: Alternative Sanctions; State; Society; Crime; Punishment; Policy

Стаття надійшла до редакції 19.09.2016.